

**THE DILEMMA OF SUSTAINABLE CONSUMPTION AND
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE INTERNATIONAL LAW
AND THE EU**

**DYLEMAT ZRÓWNOWAŻONEJ KONSUMPCJI I ZRÓWNOWAŻONEGO
ROZWOJU W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM I UE**

Piotr Krajewski

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej w Józefowie

piotr529@wp.pl

ABSTRACTS

Sustainable consumption and sustainable development are the two areas of action with the significant influence on each state's economy, especially the developed one. Sustainable consumption does not have to mean lowering the intensity of consuming – it should be rather connected with efficiency. In the definitions of sustainable consumption and development there are particularly emphasized the element of future and protection of living environment. For this purpose we should introduce and implement the policy of pro-ecologic education and educating citizens about the issues concerning selection of products and services and their impact on the environment. Sustainable consuming is also just, intergenerational and intragenerational using of the Earth's resources considering abilities of absorbing and neutralizing implemented substances and waste. Otherwise there occurs air pollution, soil contamination, decrease of fresh water quantity, accumulation of waste, increasing economic and social disproportions, thus lowering of ecologic safety and deterioration of living conditions.

Zrównoważona konsumpcja i zrównoważony rozwój to dwa obszary działań o znacznym wpływie na gospodarkę każdego państwa, szczególnie rozwiniętego. Zrównoważona konsumpcja nie musi oznaczać obniżenia intensywności konsumowania; należy ją wiązać raczej z efektywnością. W definicjach zrównoważonej konsumpcji i zrównoważonego rozwoju szczególnie akcentuje się element przyszłości i ochrony środowiska życia, dlatego też należy wprowadzać i realizować polityki proekologicznego wychowywania i edukowania obywateli w kwestiach dotyczących wyboru

produktów i usług oraz ich wpływu na środowisko. Zrównoważone konsumowanie to też sprawiedliwe, międzypokoleniowe i wewnątrzgeneracyjne korzystanie z zasobów Ziemi, uwzględniające zdolności przyswajania i neutralizowania wprowadzanych do środowiska substancji i odpadów, mające na celu niedopuszczenie do zanieczyszczenia powietrza, skażenia gleby, spadku ilości wody zdatnej do użytku, nagromadzenia odpadów, narastających dysproporcji gospodarczych i społecznych, a więc obniżenia bezpieczeństwa ekologicznego i pogorszenia warunków życia.

KEYWORDS:

Sustainable development, sustainable consumption, environment protection, economic development

Zrównoważony rozwój, zrównoważona konsumpcja, ochrona środowiska, rozwój gospodarczy

1. WPROWADZENIE

Zrównoważona konsumpcja i zrównoważony rozwój to sprzężone ze sobą obszary działań o znacznym wpływie na gospodarkę większości państw (szczególnie tych bardziej uprzemysłowionych). Są to dwa terminy równie znane co nieprecyzyjne, a mimo to na tyle sugestywne, że intuicyjnie i chyba bez większego trudu można zrozumieć przynajmniej ich główne założenia i cele. Niniejszy artykuł ma przybliżyć zależność starań w obydwu tych obszarach ludzkiej działalności, głównie ze względu na bliższe i dalsze konsekwencje obecnego stylu życia i bycia człowieka, często nieuwzględnianego przewidywanych potrzeb następnych pokoleń, którym nie można odbierać prawa do rozwoju oraz godnej egzystencji.

2. ZRÓWNOWAŻONA KONSUMPCJA W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU

Sam rozwój, w najbardziej syntetycznym ujęciu, oznacza proces przemian, obejmujących zmiany ilościowe i jakościowe, prowadzący do osiągnięcia lepszego, bardziej zaawansowanego stanu. Przez zrównoważony rozwój należy rozumieć stosowne do aktualnego poziomu cywilizacyjnego działania, mające zaspokoić potrzeby obecnego pokolenia, bez umniejszania szans rozwojowych w oparciu o te same zasoby przyszłym pokoleniom. Zaspokajanie podstawowych potrzeb powinno zatem wiązać się z wdrażaniem procesów produkcyjnych i stylów życia kompatybilnych

z możliwościami biosfery, pozwalającymi na niwelowanie negatywnych skutków działalności człowieka. Zrównoważony rozwój to zrównoważona produkcja i zrównoważona konsumpcja. Państwa zaawansowane technologicznie zmuszone są zatem do uwzględniania w swoich planach rozwojowych rosnących ograniczeń w dostępie do istniejących jeszcze zasobów i dokonujących się na świecie procesów demograficznych.

Konsumpcja natomiast, to akt lub proces ukierunkowany na zaspokajanie potrzeb z wykorzystaniem dostępnych dóbr i usług. W pewnym sensie jej rozwinięciem jest zrównoważona konsumpcja, która jest korzystaniem z produktów i usług, spełniających podstawowe potrzeby przy minimalnej absorpcji zasobów naturalnych i materiałów toksycznych oraz ograniczonej emisji odpadów i polutantów przez cały cykl istnienia produktu lub usługi, a przy tym bez narażania na niebezpieczeństwo możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Do zrównoważonej konsumpcji (w konsekwencji również do zrównoważonego rozwoju) można dojść poprzez wysoki poziom świadomości ekologicznej konsumentów, co nie oznacza obniżenia intensywności konsumowania, ale inny, tj. efektywny jego sposób. Jest zatem takim korzystaniem z dóbr i usług, które realizuje podstawowe potrzeby, poprawia jakość życia, a jednocześnie nie umniejsza perspektyw godnej egzystencji ludzi bliżej nieokreślonego jutra.

3. EDUKACJA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ZRÓWNOWAŻONEJ KONSUMPCJI

W definicjach zrównoważonej konsumpcji i zrównoważonego rozwoju, element przyszłości jest więc szczególnie silnie akcentowany, a samo pojawienie się obydwu idei można by określić niemal jako naturalną konsekwencję odczuwanych zmian w warunkach życia i dostrzegania niekorzystnych przeobrażeń w środowisku naturalnym. Aby osiągnąć zrównoważony rozwój i lepszej jakości życie wszystkich ludzi – jak to zostało stwierdzone w Deklaracji z Rio de Janeiro na temat środowiska i rozwoju – należałoby pójść w kierunku redukowania i eliminowania modeli nie-zrównoważonej produkcji i niezrównoważonej konsumpcji.

Zrównoważona konsumpcja jest niewątpliwie zasadniczą częścią zrównoważonego rozwoju wpisanego w najważniejsze dokumenty prawa krajowego¹ i międzynarodowego², wyznacza kierunki inwestycyjne, gwarantujące zaspokajanie potrzeb i aspiracji obecnych społeczeństw z myślą o dobrobycie przyszłych pokoleń³. W tym celu należałoby w pierwszym

rządzie promować wprowadzanie i konsekwentne realizowanie polityki skutecznego proekologicznego wychowywania i edukowania obywateli, gdyż tylko rzetelna wiedza pozwala im – już jako konsumentom – zrozumieć wpływ własnych decyzji (dotyczących m.in. wyboru produktów i usług) na stan środowiska. Po stronie decydentów zaś pozostaje obowiązek oferowania eko kompatybilnych produktów i usług, eliminujących lub redukujących do minimum negatywne (lub potencjalnie negatywne) oddziaływanie produktów lub usług na zdrowie ludzi, roślin i zwierząt oraz otoczenie abiotyczne (np. poprzez wspieranie innowacyjności w sferze produktów i opakowań z materiałów biodegradowalnych, stosowanie skutecznych i wzbudzających zaufanie wzorów znakowania itp.).

Zrównoważone konsumowanie to również sprawiedliwe (międzypokoleniowe i wewnątrzgeneracyjne) korzystanie z dostępnych zasobów Ziemi, uwzględniające zdolności przyswajania i neutralizowania wprowadzanych do środowiska wytwarzanych substancji i odpadów. Ten nieco odmienny sposób myślenia o wykorzystywaniu zasobów naturalnych, pojawił się w zasadzie dopiero w 1987 r. w raporcie Brundtland. W nim to stwierdzono, że istnieje jasny związek pomiędzy problemami ekologicznymi, dystrybucją uzyskiwanych korzyści a występowaniem ubóstwa na świecie. Wykazano też, że to powszechnie realizowany na świecie model gospodarczy jest bezpośrednio odpowiedzialny za zaistniałą, pozostającą poza skuteczną kontrolą, sytuację zagrożenia ekologicznego, gdyż opiera się na stałym rozwoju technologicznym i dążeniu do stałego wzrostu produkcji. Faktem jest, że przyniosło to w większości wypadków wymierne korzyści gospodarcze, ale są tego również efekty negatywne, dziś niemal wszędzie namacalne: zanieczyszczone powietrze, skażone gleby, spadek ilości wody zdatnej do użytku, masa wolno lub w ogóle nierozkładających się odpadów, narastające dysproporcje gospodarcze i społeczne wewnętrzne i między państwami oraz społeczne wewnątrz państw. W efekcie ponad 80% populacji ludzkiej konsumuje mniej niż 20% zasobów planety.

Zrównoważony rozwój, odwrotnie: bazuje na modelu rozwoju, zakładającym z jednej strony, sprawiedliwy dostęp i podział zasobów pierwotnych i energii oraz wyprodukowanych na tej podstawie produktów, a z drugiej – wykorzystywanie z należyтым poszanowaniem tego wszystkiego co Ziemia oferuje, tj. efektów dokonujących się na niej licznych procesów i zjawisk (funkcji) oraz usług ekosystemowych, zapewniających ludziom godną egzystencję. Z założenia wymóg ten jest jednakowo istotny na poziomie lokalnym i globalnym.

W obecnej sytuacji, pójście w tym kierunku można określić jako obietnicę i konieczność. Wysiłek ten, w istocie swej całkowicie nowy, a więc niepozbawiony różnych wątpliwości i nastawiony na nieprzewidywalną przyszłość, jest chyba dużo mniej ryzykowny niż trzymanie się dotychczasowego, niczym nieskrępowanego – ale i niepozbawionego przecież znaczących sukcesów gospodarczych – trendu rozwojowego. A zatem, czy warto (i jeżeli tak, to na ile) inwestować w wychowanie proekologiczne, mogące przeorientować świadomość obywatela-konsumenta? W czasach myślenia niemalże wyłącznie w kategoriach ekonomicznych, edukacja ekologiczna może spełniać (podobną do bilansowania kosztów z zyskami) rolę pozytywnie aktywującego proekologiczną (a więc i prospołeczną) przedsiębiorczość czynnika. Inwestowanie w tym kierunku daje z jednej strony oszczędności, ponieważ zwiększa świadomość i zaangażowanie obywateli w sprawy środowiska oraz dostosowywanie do przepisów ochronnych, a z drugiej – pobudza do innowacyjności i rozwoju tzw. green economy poprzez zwiększanie popytu na dobra i usługi ekosystemowe, a także ukierunkowuje na tzw. zrównoważoną produkcję i konsumpcję. W sumie więc podwyższanie jakości życia⁴. W tej perspektywie wychowanie proekologiczne staje się ważnym kluczem budowania przyszłości. Jest to też sposób przywracania wiary zmęczonemu kryzysami moralnymi i ekonomicznymi społeczeństwu, świadomemu eksponencjalnie, rosnących nierówności na świecie. Wychowanie ekologiczne musi zatem mieć charakter partycypujący i wyprzedzający, bezpośrednio angażujący w wprowadzanie zmian z dostrzeganiem problemów, podejmowaniem wyzwań i patrzeniem daleko w przyszłość.

4. KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEJ KONSUMPCJI W UJĘCIU MIĘDZYNARODOWYM

Koncepcja zrównoważonej konsumpcji stała się elementem przewodnim debaty międzynarodowej od 1992 r. Wówczas to na konferencji w Rio de Janeiro, poświęconej Środowisku i Rozwojowi, podpisano pierwszy dokument, którego przedmiotem stała się m.in. właśnie zrównoważona konsumpcja. Tematowi temu więcej miejsca poświęcono w Agendzie 21 (światowego programu działań na rzecz zrównoważonego rozwoju), w rozdziale 4, zatytułowanym Zmiana wzorców konsumpcyjnych. W nim to wskazano dwa obszary, wymagające szczególnych działań: analizę modeli niezrównoważonej produkcji i niezrównoważonej konsumpcji oraz rozwijanie krajowych strategii politycznych, zachęca-

jących do wprowadzania zmian w niekorzystnych modelach produkcji i konsumpcji.

Na Światowym Szczycie w sprawie Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu (2002) przyjęto Plan Implementacyjny, definiujący obszary działań dla strategii polityki międzynarodowej w zakresie zrównoważonego rozwoju. Problem konieczności przeprofilowywania konsumpcji i produkcji został poruszony w rozdziale 3 tego dokumentu. Wezwano ponadto do angażowania się w programy pogłębiania świadomości konsumentów poprzez ich informowanie, a przede wszystkim edukację⁵.

Rok później, spotkanie w Marrakeszu dało początek serii nowych inicjatyw międzynarodowych, nazwanych potem procesem z Marrakeszu, mającym za zadanie opracowanie dziesięcioletniego programu ramowego w sprawie zrównoważonej konsumpcji i produkcji według planu z Johannesburga. W celu ułatwienia pracy utworzono kilka grup roboczych, mających m.in. zajmować się edukacją do zrównoważonej konsumpcji, do wdrażania zrównoważonych stylów życia, czy zrównoważonych inwestycji publicznych.

W roku 2003 ONZ wydała Wytyczne w sprawie ochrony konsumenta. Pośród wskazanych celów znalazła się promocja zrównoważonej konsumpcji⁶. Wynika z nich, że świadomy konsument jest najistotniejszym elementem zrównoważonej konsumpcji tak z punktu widzenia ekonomicznego, społecznego, jak i przyrodniczego. Ponadto zasugerowano rządów państw implementowanie w tym celu różnych działań wspierających: np. poprzez wprowadzanie stosownych uregulowań, instrumentów o charakterze ekonomicznym, społecznym, propozycje wykorzystywania gruntów, energii, środków transportu, programów edukacyjnych i informacyjnych.

W raporcie z 2010 roku o stanie zaawansowania procesu z Marrakeszu na poziomie krajowym i regionalnym, zwrócono uwagę na uzyskane już rezultaty, przejawiające się większym zrozumieniem konieczności krzewienia nowych (zrównoważonych) stylów życia. Podkreślono ponadto potrzebę intensyfikowania prac nad rozwiązaniami innowacyjnymi, tworzenia i koordynacji sieci, zwrócenia uwagi na oczekiwania zmian i komunikowanie ze społeczeństwem. Zasugerowano też zwrócenie większej uwagi na zagadnienia związane z czasem istnienia produktów, a co za tym idzie – dostarczania konsumentowi stosownych informacji o ich wpływie na środowisko i na społeczeństwo, tj. dostarczania danych wpływających na wybory konsumenckie⁷.

5. ZRÓWNOWAŻONA KONSUMPCJA W POLITYCE UE

Unia Europejska należy do instytucji, które chyba najintensywniej zaangażowały się we wprowadzenie polityki zrównoważonego rozwoju. W 1997 r. zrównoważony rozwój, po włączeniu go do Traktatu z Amsterdamu, stał się jednym z głównych celów łączących założenia rozwojowe ze środowiskowymi. Pierwszy plan działania powstał jednak znacznie później, bo w 2008 r.⁸. Wskazano w nim m.in. na konieczność tworzenia konstruktywnych mechanizmów, niwelujących negatywne oddziaływanie środowiskowe wprowadzanych na rynek towarów, zachęcających do poszukiwania lepszych i bardziej „przyjaznych” produktów i technologii oraz wprowadzania sugestywnego i czytelnego ich znakowania. Przedstawiono również kierunki działań dotyczących ekokompatybilnego planowania, realizacji zielonych zamówień publicznych, rozszerzenia zakresu elementów znakowania ekologicznego, organizowania i aktywowania forów tematycznych z włączaniem nowych podmiotów życia gospodarczego i społecznego.

Jeżeli chodzi o planowanie uwzględniające interes środowiska, to odniesiono się tylko do produktów przemysłowych. Ekologizacja zamówień publicznych ma za zadanie wskazywać na powiązania z innymi instrumentami zrównoważonej konsumpcji i produkcji (jak np. etykietowaniem czy projektowaniem z myślą o środowisku). Znakowanie proekologiczne zrodziło się i rozwinęło na bazie produktów przemysłowych. Początkowo dotyczyło efektywności energetycznej, później rozciągnęło się na produkty spożywcze. Poszerzanie listy produktów z etykietowaniem proekologicznym ma szczególne znaczenie w kontekście oddziaływania środowiskowego, zwłaszcza w fazie przetwarzania, transportu i konsumpcji. Objęto nim głównie produkty o krótkim okresie przydatności, a więc przetwory mleczne, pieczywo, napoje bezalkoholowe, żywność na bazie ryb. Fora tematyczne ukierunkowano na wymianę informacji i doświadczeń, poruszanie tematu dobrych praktyk indukujących zrównoważoność w dystrybucji, wskazywania trudności i możliwych do uzyskania korzyści ze zrównoważonej produkcji i konsumpcji, w przeważającej mierze produktów spożywczych. W dalszej kolejności zajęto się ustalaniem wiarygodnych metod analizy oddziaływania środowiskowego produktów spożywczych oraz ustaleniem narzędzi i wytycznych w sprawie usprawnienia przepływu informacji pomiędzy konsumentami a pozostałymi zainteresowanymi podmiotami łańcucha produkcyjnego.

6. KU NOWYM MODELOM KONSUMPCJI

Opracowanie nowych celów i narzędzi działania, mających umożliwić sukcesywne wdrażanie zrównoważonej konsumpcji, nie było i nie jest procesem łatwym. Jeszcze trudniej przychodzi odchodzenie od modeli konsumpcji niezrównoważonej i łączenie z pracą nad zmianą mentalności poprzez stopniowe uświadamianie konieczności szukania nowych i bezpiecznych rozwiązań. Zerwanie z wcześniejszymi przyzwyczajeniami i nakłonienie do nowych, wymagających już nie biernego korzystania z ogólnie dostępnej oferty, ale pewnego osobistego zaangażowania (choćby szukania informacji i gromadzenia wiedzy na temat możliwych konsekwencji indywidualnego i cywilizacyjnego oddziaływania na środowisko), jest przedsięwzięciem równie trudnym, co długotrwałym. Jakikolwiek formy „siłowego” narzucania zrównoważonych form życia i bycia mogą być odbierane jako ograniczenia wolności indywidualnej i grupowej, a inicjatywy postrzegane jako odgórne, oprócz wątpliwej skuteczności, wiązałyby się z niestabilnością i chęcią powrotu do wcześniej utrwalonych modeli.

Wdrażanie zrównoważonej konsumpcji musi zatem opierać się na dobrej znajomości mechanizmów i zachowań konsumentów. Na ich decyzje przy dokonywaniu wyboru w dużej mierze wpływają czynniki emocyjne, moralne, prawne, społeczne. Są zatem szczególnie „oporni” na nieuzasadnione (albo niezrozumiałe jeszcze) zmiany. Poza tym, motywy o oddziaływaniu indywidualnym nie koniecznie muszą generować zmiany w zachowaniu zbiorowym, społecznym i wpływać na czynniki ekonomiczne, w pewnym stopniu warunkujące wolność wyboru. Dokładniejsza analiza pokazuje jednak, że przyzwyczajenia konsumenckie mimo to zmieniają się, a w sytuacji kryzysu, często nawet drastyczne zmiany dokonują się w stosunkowo krótkim czasie. Zmieniają się zatem kierunki i opcje polityki, dotyczące kształtowania relacji pomiędzy rządami, przedsiębiorstwami a społeczeństwem. Jako jeden z pierwszych „autoreformie” poddał się sektor prywatny branży spożywczej. Dokonało się to pod wpływem rosnącej krytyki negatywnego oddziaływania na środowisko i zdrowie wspieranej naciskami opinii publicznej i świata polityki. Sam fakt przeorientowywania z pewnością częściej dyktowany jest względami marketingowymi niż wewnętrznym przekonaniem o potrzebie zmian. W tym wypadku ważny jest jednak efekt.

Drugi kierunek przewiduje bardziej zaakcentowaną obecność rządów. W tym wypadku, oprócz spontanicznych przedsięwzięć, rządy powinny

przyczyniać się do nawiązywania własnych relacji z przedsiębiorcami prywatnym, aby osiągnąć zamierzone cele.

Trzeci kierunek opiera się na bardziej krytycznej wizji relacji pomiędzy państwem a przemysłem rolno-spożywczym i przetwórstwem. Skupia uwagę na rosnącej świadomości roli konsumentów jako aktorów i inicjatorów zmian, wykorzystujących prawo do dokonywania swobodnego wyboru produktu jako narzędzie nacisku politycznego. Ta właśnie świadomość skutków doprowadziła do wypracowania jak najbardziej realistycznej już koncepcji konsumenta-obywatela, tj. podmiotu łączącego wartości indywidualne ze społecznymi, łączącego np. fakt dokonywania przez siebie zakupów z obniżaniem poziomu bezpieczeństwa ekologicznego. Stopień zrozumienia tych zagadnień jest jednak różny. Są państwa, które mają jeszcze wiele do zrobienia w tym względzie.

Wobec mnogości podmiotów i form konsumpcji, obecność obywateli-konsumentów radykalnie kontestujących aktualne modele konsumpcji sugeruje, że zrównoważone jej formy mogą być wprowadzane przy udziale polityki, wspierającej inicjatywy oddolne, umotywowane też wartościami etycznymi i społecznie użytecznymi, obok tych zawsze obecnych, tj. ekonomicznych.

7. PERSPEKTYWY ZRÓWNOWAŻONEJ KONSUMPCJI W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU

Pobieżny przegląd dokumentów i sytuacji wskazuje na niekwestionowaną akceptację zasady zrównoważonej konsumpcji w przestrzeni społecznej. Pokazuje też trudności procesu przechodzenia od wszechstronnego informowania do świadomości stanu i zagrożeń, a następnie do praktyki. W znacznej mierze wynika to z dostrzeganych sprzeczności pomiędzy tą zasadą a innymi, wcześniej utwierdzonymi w świadomości społecznej zasadami. Dotyczy to przede wszystkim konieczności podporządkowania tej zasadzie wolności obrotu towarami i nieskrępowanego prowadzenia interesów. Nie przypadkowo większość inicjatyw, dotyczących zrównoważonego rozwoju, opiera się na swobodnym łączeniu i agregowaniu podmiotów publicznych z prywatnymi, działaniu według logiki wprowadzania stopniowych zmian z jednoczesnym włączaniem jednostek odpowiedzialnych za odwołanie od zrównoważonych modeli konsumpcji. Oczekuje się, że tylko łagodne, ale i konsekwentne ukierunkowywanie może skutecznie doprowadzić do realizacji polityk zrównoważonej konsumpcji, tj. radykalnej przemiany praktyk konsumpcyjnych. Dopiero

z czasem może dojść do ich powszechnego utrwalenia pod wpływem rosnącej liczby konsumentów, producentów i dystrybutorów, dostrzegających korzyści z zainicjowanego „eksperymentu”, angażujących w to nie tylko swoje preferencje, ale cały kontekst kulturowy, instytucjonalny i infrastrukturalny, w którym te priorytety się kształtują.

To jednak może okazać się niewystarczające, zwłaszcza biorąc pod uwagę szybkość i rozmiar zmian zachodzących w środowisku życia człowieka. Dokonujący się postęp w sektorze prywatnym musi zatem być oflankowany inicjatywami zdolnymi mobilizować wszystkie zainteresowane podmioty. Potrzebne są wymierne sukcesy, rzeczywista zmiana podejścia. Oczekiwane są konkretne, wspólne działania pobudzające obywateli-konsumentów inspirowane przez instytucje publiczne i społeczne. Jest to możliwe w długim, ale dobrze rokującym procesie, na który składają się cztery fazy. W pierwszej należy umożliwić konsumentom korzystanie z prawa swobodnego wyboru towarów i usług, penalizując jednak produkty uznane za „niezrównoważone” i premiując spełniające te wymagania. Niezbędnym warunkiem doświadczenia tej wolności jest jednak pełna informacja na temat tych produktów. Producenci i dystrybutorzy mają zatem czas na dostosowywanie oferty, informacji o niej oraz sposobów przekazania ich stronie konsumentckiej, na przykład poprzez odpowiednie etykietowanie, pozwalające jednoznacznie ocenić cechy interesującego produktu/usługi.

Druga faza przewiduje włączanie konsumentów w procesy decyzyjne, w ustanawianie reguł ustalających sposoby produkcji, dystrybucji i konsumpcji. Jeżeli wziąć pod uwagę, że do zrównoważonej konsumpcji dochodzi się stopniowo należy przewidzieć sposoby i miejsca dla publicznej krytyki, kontroli i dostępu do niezależnych źródeł informacji. Jest dziś rzeczą oczywistą, że producenci i dystrybutorzy często korzystają z niedoinformowania konsumentów. Swoboda wyboru produktów staje się więc zwykłą iluzją. Przestrzeni, gdzie może się to odbywać, przybywa. Służą temu różne ruchy ekologiczne i społecznościowe.

Trzecia faza wiąże się z wprowadzaniem zasad zrównoważonej konsumpcji (głównie produktów spożywczych) w zakresie żywienia zbiorowego. Propagowanie koncepcji zrównoważonej diety ukierunkowuje tak produkcję, jak i konsumpcję z użyciem metod edukacyjnych i akcentowania podstawowych wartości, skierowanych na pozytywne oddziaływanie młodego pokolenia w środowisku rodzinnym.

Czwartą fazę należy łączyć ze wspieraniem produkcji i dystrybucji alternatywnymi formami oddziaływania. W tym wypadku konsumenci

sami aktywnie dążą do opanowania i kontrolowania kanałów komunikacji z producentami w celu „przejęcia” wpływu na procesy wytwarzania i jakość oferowanych usług. Chodzi tu o swego rodzaju formy demokracji ekonomicznej, zdolnej pobudzać producentów do ciągłego dostosowywania się, z jednoczesnym pobudzeniem innowacyjności w produkcji, dystrybucji i konsumpcji.

Fazy te są całkowicie kompatybilne z głównym kierunkiem proponowanych zmian. Mają ułatwiać i dynamizować oddolne zmiany, a jednocześnie inicjować przemiany instytucjonalne, zdolne koordynować konieczne przekształcenia na szeroką skalę. Ze względu na powagę przeobrażeń w środowisku naturalnym i najbliższym otoczeniu człowieka, pozostaje tylko mieć nadzieję, iż zostanie im nadany właściwy poziom priorytetowości.

8. KONKLUZJE

W publikacjach na temat przyszłości i przyszłych kierunków rozwoju, w tym również konsumpcji, można się spotkać z wieloma propozycjami. Generalnie – obok wyżej przedstawionych – dominują jednak dwa stanowiska tylko częściowo różniące się między sobą. Obydwa oczywiście odwołują się do problemu szukania najlepszego sposobu zrównoważenia gospodarki światowej, a więc trwałej i bezpiecznej alternatywy rozwojowej. Wynika to w dużej mierze z oczywistego faktu drastycznego kurczenia się znacznej części zasobów naturalnych i jednocześnie rosnącej liczby ludności na świecie. Pierwsze stanowisko, odwołujące się do produktywności, podkreśla konieczność doskonalenia efektywności produkcji, ograniczania *input* na jednostkę *output*, tzn. zwiększania produkcji przy tej samej lub mniejszej ilości użytych surowców i energii, czyli inaczej zrównoważonej intensyfikacji. Drugie stanowisko opiera się na wystarczalności i podkreśla znaczenie koncentrowania uwagi na ograniczeniu poziomu konsumpcji dóbr i usług. Tu koncepcja zrównoważonej konsumpcji, wobec wciąż licznych trudności – i wracając niejako do punktu wyjścia, tj. wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju – wpisuje się w wymagający pewnych wyrzeczeń problem wyboru pomiędzy efektywnością a wystarczalnością zarówno w odniesieniu do sprawiedliwości wewnątrzgeneracyjnej, jak i międzypokoleniowej. Nadal zatem nierozwiązane pozostają dwa dylematy: czy jest to rzeczywiście możliwe i czy rzeczywiście tego chcemy? Czy zrównoważony rozwój (a z nim zrównoważona produkcja i zrównoważona konsumpcja) ma być jedynie ambitnym hasłem, niejako

obok którego (bo raczej trudno byłoby już dzisiaj działać wbrew niemu) nadal będziemy postępować tak jak do tej pory, usprawiedliwiając się po prostu koniecznością zaspokajania rosnących potrzeb cywilizacyjnych?

REFERENCES

- Komunikat Komisji dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej, COM(2008) 397 final.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (zm. Dz. U. 2009 nr 114 poz. 946 21.10.2009).
- Konwencja o różnorodności biologicznej (Dz. U. z 6.11.2002).
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z 4.11.1994 r. o polityce ekologicznej państwa, Monitor Polski, nr 99, poz. 510.
- Ustawa Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627).
- United Nations guidelines for consumer protection*, w: http://www.un.org/esa/sustdev/publications/consumption_en.pdf.
- http://www3.weforum.org/docs/WEF_AnnualReport_2009-10.pdf.

ENDNOTES

1. Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (zm. Dz. U. 2009 nr 114 poz. 946 21.10.2009); Ustawa Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627).
2. Konwencja o różnorodności biologicznej (Dz. U. z 6.11.2002).
3. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z 4.11.1994 r. o polityce ekologicznej państwa, Monitor Polski, nr 99, poz. 510.
4. Szeroko zakrojona i powszechnie odczuwana potrzeba reformy wychowania musi opierać się na idei i dyskusjach o przyszłości środowiska życia człowieka. Powinny one dotyczyć różnych wizji przyszłości, od tych apokaliptycznych po te najbardziej pożądane, sposobów jej pojmowania i budowania na bazie kreatywności społecznej, wynalazczości technologicznej i rozwiniętej odpowiedzialności za środowisko wspólnot lokalnych i sprawiedliwej, solidarnej i pokojowej społeczności światowej.
5. Liczne konferencje o tematyce ekologicznej dowodzą potrzeby edukowania i wychowywania człowieka do poszanowania naturalnego środowiska życia i uczestnictwa w procesach decyzyjnych, poczynając od najniższych, lokalnych szczebli organizacji społecznej aspirujących do roli decydenta w sprawach, które ich przecież bezpośrednio dotyczą. To nie oznacza, że uwaga i zaangażowanie w sprawy środowiskowe o charakterze – nazwijmy je – tradycyjnym, np. w szkolną edukację ekologiczną mają być redukowane lub wycofywane. Przeciwnie; szkoły, uniwersytety i instytucje kulturalne, nawet jeżeli przeżywają różnego rodzaju ograniczenia i trudności, nie mogą czuć się zwolnione z tego obowiązku. Nawet w rzeczywistości kształtowanej przez współczynniki ekonomiczne i globalizację gospodarek nie można pozwolić sobie na obniżanie poziomu

edukacji ekologicznej, na zaniżanie zdolności interpretacyjnych obecnej sytuacji i rozwijania w młodych ludziach potrzeby aktywnego uczestnictwa i podejmowania działań wyprzedzających. Dostrzega się też konieczność, a zarazem i potrzebę, wprowadzenia wychowania ekologicznego do polityki państwa, rozbudowywania sieci zajmujących się tym instytucji oraz odbudowania wartości i pozycji społeczności lokalnych w procesach wychowawczych.

6. Por. art. 1 Cele, *United Nations guidelines for consumer protection*, w: http://www.un.org/esa/sustdev/publications/consumption_en.pdf (11.02.2015).
7. http://www3.weforum.org/docs/WEF_AnnualReport_2009-10.pdf (11.02.2015).
8. Komunikat Komisji dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej, COM(2008) 397 final.

